
ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 1 листопада 2022 р.

Прорецензовано: 10 листопада 2022 р.

Прийнято до друку: 11 листопада 2022 р.

e-mail: halyakuchyk@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-15(83)-3-6

Кучик Г. Б. Інформаційні маніпуляції в медіапросторі як елемент політичної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 15(83). С. 3–6.

УДК: [81'272-049.2:32]:007

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1904-871X>

Кучик Галина Богданівна,

кандидат філологічних наук,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНФОРМАЦІЙНІ МАНІПУЛЯЦІЇ В МЕДІАПРОСТОРІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасний стан розвитку суспільно-політичних відносин привертає увагу численних дослідників і експертів до питань застосування ефективних механізмів протидії загрозам, спрямованим на порушення стабільності та стійкості держави. Використання інформаційних засобів впливу та прийомів передачі інформації в політичній комунікації набуває пріоритетного значення як на внутрішньополітичному, так і міжнародному рівні. Інформація перетворюється на зброю, засіб впливу, тиску, маніпуляції, спрямованої на досягнення соціально-економічних, політичних цілей. Інформаційні маніпуляції є одним з специфічних прийомів та засобів формування свідомісних, ідеологічних, політичних наративів у процесі політичної комунікації. Інформаційні маніпуляції слід розглядати як один з інструментів політичної комунікації, дія якого спрямовується на формування впливу (тиску) на особу, групу осіб з метою нав'язування волі до дії або бездіяльності. Політична комунікація розглядається як поле інформаційної маніпуляції, спрямованої на поширення впливу політичної групи (партії) чи особи на певну частину суспільства з метою використання впливу для досягнення поставлених цілей. Маніпуляції інформацією слід розглядати водночас як процес передачі та сприйняття інформації з метою її використання для реалізації власних політичних цілей. Широке використання інформаційної сфери у пропагандистській діяльності з метою підриву національної безпеки держави у контексті протистояння на міжнародній арені актуалізує необхідність глибокого вивчення та переосмислення ролі і місця інформаційної сфери у різних наукових сферах, особливо через вивчення цього феномена на мультидисциплінарному рівні.

Ключові слова: політична комунікація, інформаційний простір, маніпуляція інформацією, політичний дискурс, інформаційний вплив.

Halyna Kuchyk,

PhD in Philology,

Ivan Franko National University of Lviv

INFORMATION MANIPULATION IN THE MEDIA AS AN ELEMENT OF POLITICAL COMMUNICATION

The current state of development of socio-political relations draws the attention of many researchers and experts to the application of effective mechanisms to counter threats aimed at violating the stability of the state. The use of information means of influence and methods of information transfer in political communication is becoming a priority both at the internal and international levels. Information becomes a weapon, a means of influence, pressure, manipulation aimed at achieving socio-economic and political goals. Information manipulation is one of the specific methods and means of forming conscious, ideological, political narratives in the process of political communication. Information manipulation should be considered as one of the tools of political communication, the action that forms the influence (pressure) on a person, a group with the aim of imposing the will to act or inaction. Political communication is considered as a field of information manipulation aimed at spreading the influence of political groups or individuals to a particular part of society in order to use influence for achieving goals. Manipulation of information should be considered as a process of transmitting and receiving information with the aim of using it to realize one's own political goals.

Keywords: political communication, information space, information manipulation, political discourse, information influence.

Використання медіапростору різними суб'єктами політичного процесу є доволі старим інструментом досягнення цілей. До того ж досить часто маніпуляції інформацією та створення певного образу, переконання використовувалися як у політичному процесі в середині держави так і на міжнародній арені. Спосіб подачі інформації, її перекручування та фабрикація стали чи найбільш поширеними прийомами маніпулювання як громадською думкою так і засобом досягнення цілей різними суб'єктами не лише процесу суто політичної боротьби між партійними інституціями чи виборчими блоками, а й державами на міжнародній арені. Трансформація суспільних відносин, творення та динамічний розвиток інформаційного

суспільства, виводить на перший план інформаційну діяльність в сенсі володіння, виготовлення та передачі інформації як один з елементів діяльності у сфері управління, політичної комунікації тощо.

Політична комунікація як явище є доволі складним та багатоконпонентним. Наукова розробка цього поняття сягає середини минулого сторіччя та до певної міри пов'язана ім'ям К. Дойча котрий вперше, наприкінці 1940-х років, представив політичну систему як особливу форму інформаційно-комунікаційних обмінів між тими, хто управляє, і тими, ким управляють (Дойч, 1963: 25). Таким чином він спробував поєднати інформаційну та комунікаційну складові взаємодій між індивідами та політичними елітами чи інституціями в політичному процесі всередині держави, а виходячи з точки зору державоцентризму у міжнародних відносинах можемо екстраполувати таке твердження й на міждержавні відносини. Звідси випливає значущість інформаційної діяльності та використання її як інструментарію у внутріполітичній так і міжнародній діяльності для досягнення визначених цілей. Звідси можна висунути припущення, що сучасна політична комунікація характеризується медійним характером, який на сьогоднішній день активно використовує різні медіа-засоби, створюючи певне медійне середовище переслідуючи ті чи інші цілі.

Виходячи з того, що початок ХХІ сторіччя став періодом активного поширення інноваційних технологій у сфері інформаційної діяльності, що дозволило при їхньому використанні виробляти, опрацьовувати та передавати значні обсяги інформації в суспільному середовищі. Цей факт актуалізує думку, висловлену дослідницею І. В. Рибак про те, що в системі політичної комунікації наявні три взаємопов'язані компоненти: а) комунікації, що обслуговують органи влади і управління; б) комунікації, що створюють інформаційне середовище діяльності партій і рухів; в) комунікації, звернені безпосередньо до громадської думки, масової свідомості (Рибак, 2012). Кожен з цих компонентів характеризується певними функціональними чи інституційними особливостями, водночас будучи узалежненими від інформаційної складової як одного з елементів забезпечення самої комунікації. До цього слід додати також фактор інтернаціоналізації як інформаційної діяльності так і, особливо, комунікаційної сфери, котра все більше поширюється на міжнародній арені. А з огляду на концепт взаємозалежності внутрішньої та зовнішньої політики держави, політична комунікація набуває нових рис та змісту. У цьому контексті значущість інформаційного простору та засобів інформаційного впливу є надважливим у політичній комунікації на різних рівнях її здійснення і не викликає жодних заперечень.

Відтак, метою наукового дослідження є інформаційні маніпуляції як один з інструментів ведення політичної комунікації для реалізації поставлених перед учасниками комунікативної діяльності цілей.

Методологічною основою проведення такого дослідження є загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також використання контент аналізу при розгляді кейсів політичної комунікації на прикладах пропаганди, політичної реклами, поширення фейків з метою виявлення особливостей та ролі інформаційної маніпуляції в різних формах політичної комунікації.

Розглядаючи політичну комунікацію як багатоконпонентне явище яке характеризується низкою чинників, ми виходимо з того, що політична комунікація є процесом інформаційного обміну в сфері політичної діяльності як на внутріполітичному так і міжнародному рівні (міжнародна політична комунікація). При цьому важливим є розуміння що цей процес відбувається між адресатом і адресантом та на різних комунікаційних рівнях – міжособистісному та груповому. При цьому політична комунікація може відбуватися як в усному так і письмовому (текстовому) чи писемному (графічному) виразі. Врешті політичну комунікацію нерозривно пов'язують з політичним процесом, головною метою якого є діяльність спрямована на досягнення поставленої, як правило, політичної мети. Ця обставина обумовлює використання різних засобів політичної комунікації та політичної боротьби серед яких ключову роль посідає інформація (Edelman, 1960).

Цілеспрямована подача інформації у цьому випадку повинна сформувати певний спосіб реагування та прийняття потрібного адресанту рішення адресатом (реципієнтом) інформації. Використовуючи в інформаційній діяльності широкий спектр інструментарію, серед іншого досить частим є застосування маніпулятивних стратегій поширення та обміну інформацією в політичній комунікації для реалізації соціально-економічних та суспільно-політичних рішень як в середині країни так і на міжнародній арені.

У політичній науці «маніпулювання» розуміється як система механізмів політичного, ідеологічного та духовно-психологічного впливу на свідомість з метою поширення та нав'язування світоглядних, ідейних цінностей для формування потрібної суспільної думки; цілеспрямований вплив на громадську думку та політичну поведінку спрямовану на реалізацію певних дій або бездіяльності у певному напрямку; формування міжнародного іміджу країни чи політика з метою реалізації зовнішньополітичних стратегій для досягнення своєї мети. В політологічному словнику політичне маніпулювання визначається як «система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності» (Головатий, Антонюк, 2005: 455). Політична маніпуляція – політичний прийом, спосіб, що впливає на поведінку індивіда (ключової особи держави) чи групи осіб (партії) у суспільстві. Звідси можна зробити висновок, що маніпуляція свідомістю не виступає як прийом суто політичної боротьби, а доволі часто пов'язана з психологією та трактується водночас як прийом психологічного впливу та виступає синонімом до поняття «вплив», «тиск», «нав'язування» тощо (Шевчук, 2021: 83). Іншими словами, інформаційні маніпуляції становлять не суто інформаційну діяльність як процес трансляції інформаційного потоку, виступають фактично механізмом здійснення впливу та формування потрібного ініціатору політичної комунікації результату.

Відтак, можна припустити, що результативність такого впливу і формування потрібного результату залежить як від свідомісних установок реципієнта інформації так і від його обізнаності в питаннях які висвітлюються в процесі політично-інформаційної комунікації. Тобто брак чітких свідомісних орієнтирів, аполітичність та відсутність або низький рівень критичного мислення пропорційно збільшує ефективність інформаційних маніпуляцій в процесі впливу на особу чи групу осіб в процесі комунікативної діяльності.

Зважаючи на багатоконпонентність інформаційної маніпуляції як явища, існують різні підходи до розуміння поняття «маніпуляція».

Як показує побіжний аналіз політичного дискурсу будь-якої держави, маніпуляції займають у політичному житті значне місце. Ними постійно послуговуються політики, журналісти, експерти, політичні партії, групи впливу тощо. Медіапростір у сучасному політичному житті суспільства відіграє одну з ключових ролей. Засоби інформаційного впливу та

передачі інформації (ЗМІ, соціальні мережі, соціальні медіа-ресурси) досягли настільки високого статусу в політичному житті сучасного суспільства, що з їх допомогою держава загалом і інші державні та політичні інститути досить активно не тільки інформують населення про цілі та цінності своєї політики, а й намагаються моделювати відносини з громадськістю, формуючи таким чином відношення членів суспільства до творення представницьких органів влади і управління, формування політичного ландшафту держави (Мучник, Ворона, 2009). Фактично ми спостерігаємо трансформацію ролі засобів інформації, яка переходить від суто транслятора, що відображає об'єктивний стан суспільних настроїв до інструменту створення такої об'єктивної реальності в інформаційному просторі котра є вигідною для держави (Галлін, Манчіні, 2008). Особливо ця тенденція стає показовою в часи кризових явищ, воєнних конфліктів та інших потрясінь, що створює додаткові обставини для інформаційних маніпуляцій з метою формування тих чи інших переконань. У цьому контексті можна впевнено стверджувати, що у XXI столітті володіння і управління інформаційними потоками перетворюється у вирішальний інструмент на шляху завоювання, збереження, утримання та використання влади різними політичними силами та елітами. Рівень глобалізаційних процесів у сучасному світі відкриває досить широкі можливості для використання цього інструментарію й у сфері міжнародної політики яка, як говорилося вище, також являє собою процес політичної комунікації.

Якщо йдеться про внутрішньополітичний контекст політичної комунікації, то головним об'єктом, на який спрямовані інформаційні маніпуляції, найчастіше є виборці, поведінка і політичні вподобання яких закладаються шляхом використання різних спеціальних технік подачі інформації. При цьому слід вказати на специфічну відмінність інформаційної маніпуляції від дезінформації, що маніпуляція – це завжди прихований вплив через специфічно подану інформацію, адже як тільки вона викривається, то призводить, як правило, до діаметрально протилежного ефекту. Оскільки явище інформаційної маніпуляції передбачає відхід від суто текстового (чи усного) передачі інформації, а обумовлюється низкою чинників психологічного, свідомого, врешті ментального, характеру, то вивченням інформаційних маніпуляцій займається низка наукових дисциплін у сфері політології, психології, теорії соціальних комунікацій, дискурсології, політичної лінгвістики тощо.

Щодо питання класифікації чи типології інформаційних маніпуляцій, то варто відзначити, що єдиного підходу та створеної завершеної класифікаційної моделі не створено. Цей напрям виглядає в сучасних умовах досить перспективним в науковому дискурсі. Водночас, говорячи про місце і роль маніпуляцій у сфері політичної комунікації незаперечним видається наявність щонайменше мовних та писемних (графічних) методів представлення та передачі інформації.

Звідси мовні маніпуляції використовуються як один з інструментів інформаційних маніпуляцій. Від обраного способу та стилю подання необхідної інформації адресату залежатиме ставлення реципієнта чи певної суспільної чи соціальної групи до певної події чи політичної інституції, а отже, і її реакція на цю подію. Хоча можна припустити, що саме мовні маніпуляції з огляду на існування широкого кола джерел її отримання є більш доступною для викриття ніж маніпуляції створені шляхом застосування різних технік подачі та передачі інформації.

Специфіка маніпулювання інформацією полягає в тому, що правда подається не комплексно, а частково і однобоко, із замовчуванням всіх «незручних» фактів. Натомість близькі за суттю «фейки», ймовірно, принципово можна спростувати. А ось маніпуляції створюють у свідомості реципієнта заангажовані висновки на основі правдивої інформації, щоправда неповної з акцентом на потрібних для сприйняття елементах. Таким чином, переслідуючи власну мету, з безлічі інтерпретацій фактажу маніпулятор підводить свою жертву тільки до однієї, вигідною йому самому (Cheminant, Parrish, 2011).

Самі маніпуляції відрізняються за своїм рівнем, від чого залежить їх ефективність і охоплення. Проблема суворой наукової типологізації, як уже зазначалося вище, технік (в тому числі, і по їх «рівню») залишається актуальною для подальших досліджень, однак навіть у першому наближенні ми оцінюємо маніпуляції як незграбні або навпаки, тонкі, в яких складніше виявити підступ. Було б наївно припускати, що українська політика може позбутися маніпуляцій, але в той же час їх «еволюція» буде паралельним процесом із вихованням свідомого електорату і поліпшенням якості політичних еліт.

Розвиваючи проблематику інформаційних маніпуляцій у політичній комунікації дослідник О. Д. Бойко зазначає, що суть політичного маніпулювання полягає у штучному створенні додаткових психологічних важелів впливу у процесі боротьби за владу (Бойко, 2010).

Спроби управляти людиною, групою людей і іншими людськими спільнотами нерідко зустрічають опір останніх. У цьому випадку перед ініціатором управлінського впливу відкриваються два шляхи:

1. спробувати змусити виконати нав'язану їм дію, тобто зламати опір (відкрите управління);
2. замаскувати управлінський вплив так, аби він не викликав заперечення (приховане управління).

Застосувати другий спосіб після провалу першого неможливо – намір розгаданий, і адресат насторожі. До другого способу звертаються тоді, коли передбачають опір, і тому відразу роблять ставку на прихованість впливу.

Фактично в кожній групі людей є особа, що впливає на інших, причому часто непомітно, й усі неспівомом підкоряються їй.

Приховане управління здійснюється проти волі адресата і допускає можливу незгоду останнього з тим, що пропонується (інакше ініціатору немає причин приховувати свої наміри).

Маніпуляції можуть здійснюватися як на шкоду тому, ким маніпулюють, так і на користь йому. Чи морально таємно управляти іншою людиною проти її волі? Це залежить від моралі маніпулятора і від ступеня моральності його цілей. Якщо його ціль – одержати особисту вигоду за рахунок жертви, то, безумовно, аморально. Якщо ж ціль – ненав'язливо, непомітно спрямувати дії того, ким маніпулюють, в потрібне русло, то така маніпуляція не травмує іншу людину й може бути цілком виправдана.

Таким чином, маніпулювання – це вид прихованого управління, зумовлений егоїстичними, неординарними цілями маніпулятора, що завдає збитки (матеріальні чи психологічні) своїй жертві.

Загально визнаною вважається класифікація потреб людини, запропонована А. Маслоу:

- 1) фізіологічні потреби (їжа, вода, житло, відпочинок, здоров'я тощо);
- 2) потреба в безпеці, впевненості в майбутньому;
- 3) потреба належати до спільноти (родини, компанії друзів, однодумців тощо);
- 4) потреба у повазі, визнанні;
- 5) потреба у самореалізації.

Разом з тим психологами встановлено величезне значення для психічного здоров'я людини (а це означає – і здоров'я фізичного) позитивних емоцій. Тому буде доцільним враховувати ще одну значну потребу – потребу в позитивних емоціях.

Експлуатація кожної з названих потреб дозволяє маніпулятору впливати на людину.

Маніпулювати, однак, можна по-різному, тобто, використовуючи різні маніпулятивні ролі. При цьому на вибір тієї чи іншої ролі впливають як особистісні характеристики маніпулятора, так і особливості конкретної ситуації.

Оскільки маніпуляції переважно носять прихований характер, наявність погрози адресатом сприймається, в основному, неусвідомлено. Захисні дії його також залишаються непоміченими, а у випадках, коли вони виявляються, їм приписуються прийнятні для даних умов пояснення. Поведінкові прояви захисту від маніпуляцій, загалом, виглядають звично і пристойно.

Отже, можна констатувати, що інформаційні маніпуляції слід розглядати як один з інструментів політичної комунікації, дія якого спрямовується на формування впливу (тиску) на особу, групу осіб з метою нав'язування волі до дії або бездіяльності. З огляду на це маніпуляції інформацією слід розглядати водночас як процес передачі та сприйняття інформації з метою її використання для реалізації власних політичних цілей. При цьому слід відзначити, що маніпуляції відрізняються від брехні чи фейків і використовують у своєму інструментарії різні стратегії та техніки, кінцевою метою яких є вчинення впливу. Разом з тим питання глибокого наукового дослідження та класифікації технік та прийомів застосування політичних маніпуляцій як маніпуляцій інформаційних спрямованих на досягнення політичних цілей залишається перспективним напрямом політичної лінгвістики.

Література:

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
2. Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики. Київ : Наука, 2008. 320 с.
3. Дойч К. Нервы управления: модели политической коммуникации и контроля. Нью-Йорк, 1963. С. 25.
4. Мучник А., Ворона П. Роль засобів масової інформації у формуванні політичної системи (управлінський аспект механізму впливу) *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2009. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/164>.
5. Політологічний словник / за ред. М. Ф. Головатого та А. В. Антоноука. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
6. Рыбак И. В. Информационно-коммуникативні виміри сучасного політичного маніпулювання *Держава і право* : зб. наук. пр. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 57. С. 565–572.
7. Шевчук О. В. Політична маніпуляція: поняття, концепції, механізми реалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С. 83.
8. Edelman E. *Political Language: Words that Succeed and Policies that Fail*. New York, 1960. 500 p.
9. *Manipulating Democracy: Democratic Theory, Political Psychology, and Mass Media* / ed. by W. Le Cheminant, J.M. Parrish. New York: Routledge, 2011. 258 p.

References::

1. Boyko O. D. *Politychne manipulyuvannya*. Kyiv : Akademydav, 2010. 432 s.
2. Doych K. *Nervy upravlenyya: modely polytycheskoy kommunykatsyy u kontrolya*. N'yu-York, 1963. S. 25.
3. Edelman E. *Political language: Words that Succeed and Policies that Fail*. New York, 1960. 500 p.
4. Hallin D., Manchini P. *Suchasni mediasystemy: try modeli vidnosyn ZMI ta polityky*. Kyiv : Nauka, 2008. 320 s.
5. *Manipulating Democracy: Democratic Theory, Political Psychology, and Mass Media* / ed. by W. le Cheminant, J.M. Parrish. NY : Routledge, 2011. 258 p.
6. Muchnyk A., Vorona P. *Rol' zasobiv masovoyi informatsiyi u formuvanni politychnoyi systemy (upravlins'kyu aspekt mekhanizmu vplyvu) Osivta rehionu: politolohiya, psykholohiya, komunikatsiyi*. 2009. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/164>.
7. *Politolohichnyy slovnyk / za red. M. F. Holovatoho ta A. V. Antonyuka*. Kyiv: MAUP, 2005. 792 s. S. 455.
8. Rybak I. V. *Informatsiyno-komunikatyvni vymiry suchasnoho politychnoho manipulyuvannya Derzhava i pravo* : zb. nauk. pr. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2012. Vyp. 57. S. 565–572.
9. Shevchuk O. V. *Politychna manipulyatsiya: ponyattya, kontseptsiyi, mekhanizmy realizatsiyi. Aktual'ni problemy polityky*. 2021. Vyp. 68. S. 83.